

6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerini Yaşayan Üniversite Öğrencilerinde Deprem Korkusu, Dindarlık ve Umutsuzluk İlişkisi

The Relationship Between Fear of Earthquake, Religiosity, and Hopelessness Among University Students Affected by the 6 February Kahramanmaraş Earthquakes

Yunus Emre Temiz

Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din
Bilimleri Bölümü, Din Psikolojisi Ana
Bilim Dalı, Malatya, Türkiye,
yemretemiz@gmail.com,
<https://ror.org/04asck240>

Geliş Tarihi/Received: 19.02.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 09.06.2025
Yayımlanma Tarihi/ Available Online:
15.06.2025

Öz: Çalışma, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerini deneyimleyen üniversite öğrencilerinin deprem korkusu, dindarlık ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişki ve etkileşimi araştırmak amacıyla yürütülmüştür. Deprem gibi doğal afetler, sadece fiziksel bir yıkıma neden olmakla kalmayıp, özellikle onu yaşayan bireylerde derin psikolojik tesirler bırakmaktadır. Bu kapsamda, deprem korkusunun umutsuzluk ve dini motivasyon gibi değişkenlerle ilişkisini anlamak, afet sonrası psikolojik müdahalelere yönelik önemli bilgiler sunabilir. 671 depremzede üniversite öğrencisinin katıldığı bu nicel araştırmada ilişkisel tarama deseni kullanılmıştır. Bulgular, deprem korkusunun umutsuzluk üzerinde olumlu, dindarlığın ise olumsuz etki yaptığını göstermektedir. Deprem korkusu arttıkça umutsuzluk artarken, yüksek dindarlığa sahip bireyler daha umutlu olmaktadır. Deprem korkusuyla dindarlık arasında ise ilişki bulunamamıştır. Bilhassa dindarlığın umutsuzluğu azaltıcı etkisi dikkate alındığında, afet sonrası manevi rehberlik hizmetlerinin daha etkili bir şekilde kullanılması önerilmektedir. Deprem korkusunun umutsuzluk üzerindeki etkisini azaltmaya yönelik psikoterapötik yaklaşımlarla dini ve manevi rehberlik hizmetlerinin birbirine entegre edilmesi, depremzedelerin iyileşme süreçlerine olumlu katkılar sağlayabilir. Araştırma, afet sonrası psikolojik müdahalelerin sadece deprem korku ve travma düzeyini ele almakla sınırlı kalmaması gerektiğini, aynı zamanda dini ve manevi ihtiyaçlara da odaklanması gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak ulaşılan bulgular kültürel bağlam ve örneklem yapısı gibi sınırlılıkları dikkate alarak değerlendirilmelidir. İleride yapılacak çalışmaların farklı yaş gruplarını ve kültürleri kapsayacak tarzda genişletilmesi, uzunlamasına veri analizi ve nitel yöntemleri kullanması tavsiye edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Kahramanmaraş Depremleri, Deprem Korkusu, Dindarlık, Umutsuzluk.

Abstract: This study investigates the relationship and interaction between fear of earthquakes, religiosity, and hopelessness among university students who experienced the Kahramanmaraş earthquakes on 6 February 2023. Natural disasters such as earthquakes are not only associated with physical destruction but also with profound psychological repercussions, particularly for those directly affected. Within this framework, understanding how fear of earthquakes relates to variables such as hopelessness and religious motivation may provide critical insights for the development of post-disaster psychological interventions. This quantitative study employed a correlational survey design and included 671 university students who were earthquake survivors. The findings reveal that fear of earthquakes is positively associated with hopelessness, whereas religiosity exhibits a negative association. In other words, higher levels of fear are linked to increased hopelessness, while individuals with stronger religiosity tend to demonstrate more hopeful attitudes. No significant correlation was found between fear of earthquakes and religiosity. Given the observed mitigating role of religiosity on hopelessness, it is recommended that spiritual counseling services be utilized more effectively in the aftermath of disasters. Integrating psychotherapeutic approaches aimed at reducing the psychological impact of earthquake-related fear with religious and spiritual guidance may positively contribute to the recovery processes of those affected by the earthquake. The study underscores the necessity for post-disaster psychological interventions to go beyond addressing trauma and fear alone, advocating for the inclusion of religious and spiritual dimensions. However, the findings must be interpreted with caution, taking into account limitations related to cultural context and sample characteristics. Future research is encouraged to incorporate more diverse age groups and cultural settings, and to utilize longitudinal and qualitative methods to obtain a more comprehensive understanding of these dynamics.

Keywords: Psychology of Religion, Kahramanmaraş Earthquakes, Fear of Earthquake, Religiosity, Hopelessness.

Giriş

Tarih boyunca doğal afetler, insanlığın en büyük sınavlarından biri olmuştur. Depremler, volkan patlamaları, seller ve fırtınalar, sadece yerleşim yerlerini değil, aynı zamanda bireylerin ruhsal dengelerini, sosyal bağlarını ve inanç sistemlerini de derinden etkilemiştir. İnsanlık bu tür olaylar karşısında hayatta kalmaya yönelik gayretlerini sürdürürken aynı zamanda yaşadığı bu hadiseleri anlamlandırma ihtiyacı duymuştur. Eski dönemlerden günümüze değin doğal afetler insan ve toplumların kaderini tayin eden bir güç olmuştur. Nuh Tufanı'ndan, 20. yüzyıldaki büyük depremlere kadar bu olaylar hem maddi kayıplara hem de insan ruhunun en derin köşelerinde yankılanan psikolojik izlere sebebiyet vermiştir. Afetler karşısında korku, çaresizlik, belirsizlik ve umutsuzluk gibi duygular, insan deneyiminin ayrılmaz bir parçası olmuş, bu duygularla başa çıkmada inanç sistemleri ve manevi kaynaklar hayati bir rol oynamıştır.

Doğal afetler yalnızca fiziksel yıkıma yol açmakla kalmaz aynı zamanda bireylerin psikolojik, sosyal, dini ve manevi dünyalarını da derinden etkiler. 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri, Türkiye'nin yakın tarihinde yaşanan en büyük afetlerden biri olarak milyonlarca insanın yaşamını farklı boyutlarda dönüştürmüştür. Depremi deneyimleyen bireylerde fiziksel tehdit algısına dayalı olarak beliren deprem korkusu, bu travmatik olayın en tabii ve en yaygın psikolojik etkilerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu korku, bireylerin sadece afet anındaki deneyimlerini değil, aynı zamanda afet sonrası yaşamlarını da şekillendiren temel duygusal tepkilerden biri olarak öne çıkar.

Din, bireylerin travmatik olaylarla başa çıkmalarında önemli bir manevi kaynak olarak değerlendirilir.¹ Örneğin Pargament, dinin başa çıkmada bireylere güçlü bir çerçeve sunduğunu belirtir. Bu kapsamda kabullenme, teslimiyet, sabretme, tevekkül ve tevazu gibi dini kaynaklar bazı önemli bileşenler olarak öne çıkmaktadır.² Bu çalışmaya göre dindarlığın bir bileşeni olan içsel dini motivasyon; umut geliştirme, anlam verme ve travmatik deneyimlerle başa çıkma süreçlerinde kritik bir rol oynayabilir. Kahramanmaraş depremlerini yaşayan bireylerin sahip oldukları dini motivasyon, bu travmatik deneyim sonrasında nasıl bir işlev gördü? Deprem korkusu, deprem sonrası umutsuzluk ve dindarlık arasında bir ilişki var mıdır? Bu sorular deprem gibi travmatik olayların bireylerin manevi ve duygusal süreçlerini nasıl etkilediğini anlamak açısından önemlidir.

Yıkıcı bir deprem anında -fiziksel tehdit algısı ve kontrol kaybı hissiyle- ortaya çıkan deprem korkusu, yalnızca o anla sınırlı kalmayarak insanların ruhsal süreçlerini uzun süreli etkileyebilir.³ Deprem korkusu, bireylerin güvenlik duygusuna zarar verirken, geleceğe dair belirsizlik algısını artırarak umutsuzluk duygularını tetikleyebilir. Kahramanmaraş depremleri gibi zor zamanlar, yalnızca korkunun değil, aynı zamanda geleceğe dair umut ve beklentileri yitirme hissini de derinleşmesine neden olabilir. Bu çerçevede, insanların yaşadığı bu iki güçlü duygunun birbirini nasıl etkilediğini kavramak, özellikle akut periyod olmak üzere afet sonrasında depremedelere yönelik gerçekleştirilecek müdahalelere ve onların iyileşme süreçlerine katkıda bulunmak için kritik bir gereklilik haline gelmektedir.

Öte taraftan bu tür travmatik olaylar, bireylerin dini ve manevi eğilimlerini de şekillendirebilmektedir. Bazı bireyler dini motivasyonlarına daha sıkı sarılarak travma sonrası bir anlam arayışı içerisine girebilirken bazıları da korku ve umutsuzluk karşısında bu inançları sorgulayabilmektedir. Bu çerçevede, deprem korkusu ve dindarlığın umutsuzluk üzerindeki etkisi çalışmada yer verilen önemli bir araştırma alanını teşkil etmektedir. Umutsuzluk, bireylerin geleceğe

1 Talip Küçükcan - Ali Köse, *Doğal Afetler ve Din Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 63-86.

2 Kenneth I. Pargament, *The Psychology of Religion and Coping Theory, Research, Practice* (New York: The Guilford Press, 1997), 178.

3 Ebru Salcioglu vd., "Long-Term Psychological Outcome for Non-Treatment-Seeking Earthquake Survivors in Turkey", *The Journal of Nervous and Mental Disease* 191/3 (2003), 154; Sandro Galea vd., "The Epidemiology of Post-Traumatic Stress Disorder after Disasters", *Epidemiologic Reviews* 27 (2005), 78-91; Fran H. Norris vd., "60,000 Disaster Victims Speak: Part I. An Empirical Review of the Empirical Literature, 1981-2001", *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes* 65/3 (2002), 207-239; Fran H. Norris vd., "60,000 Disaster Victims Speak: Part II. Summary and Implications of the Disaster Mental Health Research", *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes* 65/3 (2002), 240-260.

dair beklentilerini ve yaşamla olan bağlarını derinden etkileyen bir psikolojik durumdur.⁴ Kahramanmaraş depremleri gibi travmatik hadiselerin hem korkuyu artırarak hem de dini motivasyonları etkileyerek umutsuzluk düzeylerine nasıl bir etkide bulunduğunu ortaya çıkarmak, afet sonrası destek süreçlerinin planlanmasında kritik bir önemi haizdir.

Genel olarak araştırma, deprem korkusu, dindarlık ve umutsuzluk arasındaki ilişkileri değerlendirmeyi hedeflemiştir. Bu çerçevede “deprem korkusu ve dindarlık umutsuzluğunun bir yordayıcısı mıdır?” sorusu çalışmanın esas problemini oluşturmaktadır. Ayrıca araştırmada söz konusu değişkenlerle olgusal değişkenler arasındaki ilişkiler de incelenmektedir. Ulaşılan bulguların, afet sonrası destek ve iyileşme süreçlerinde hem bilimsel literatüre katkı sunması hem de uygulayıcılar için yol gösterici olması beklenmektedir.

1. Teorik Çerçeve

1.1. Doğal Afetlerin En Yıkıcılarından Biri Olarak Deprem

Afetler, farklı coğrafi bölgelerde ve kültürlerde yaşamalarına rağmen insanlar için ortak bir deneyimdir. Tabii ve teknolojik afetler hem doğal düzeni altüst ederek ekolojik dengeyi sarsmakta hem de hayatın normal akışını trajik biçimde değiştirmektedir. Hiç beklenmedik bir vakitte ortaya çıkan ve insanın kontrol gücünü aşan bu afetler, bireyin ruh sağlığını etkilemekte, psikolojik gerilim ve strese sebep olmaktadır.⁵

Doğal afetlerin en yıkıcılarından biri olan deprem, en genel anlamıyla, bir yer sarsıntısıdır.⁶ Depremler hakkında erken dönemdeki düşünceler, batıl inançlara dayanıyordu ve pek bilimsel değildi.⁷ Günümüzde depremler meydana geliş nedenlerine göre farklı türlerde değerlendirilmektedir. Depremler faylanma (tektonik), volkanik faaliyetler, büyük boyutlu çökmeler ve patlamalar (belki de tetiklemeler) nedeniyle meydana gelebilirler. Bunlar içerisinde yeryüzünde en yaygın doğal deprem kaynağı faylardır. Fay, kısaca yeryüzünde oluşmuş bir nevi çatlak/kırık olarak adlandırılmaktadır.⁸ Faylar üzerinde meydana gelen deprem, dünyanın iç kısmındaki kayalarda hızla meydana gelen bir kırılmadır.⁹

1.2. Türkiye'nin Depremselliği

Tektonik levhaların hareketi sonucu oluşan faylar boyunca dünya genelinde farklı bölgelerde her gün yerel olarak hissedilebilecek şiddette yaklaşık elli deprem oluşmakta ve birkaç günde bir yapılara zarar verebilecek büyüklükte depremler meydana gelmektedir.¹⁰ Bu bölgelerden biri de Afrika, Arabistan ve Avrasya levhalarıyla etkileşim halinde olan Anadolu levhasıdır.¹¹ Bu levhada deprem üretme potansiyeline sahip pek çok fay hattı bulunmaktadır. Bunların en önemlileri Kuzey Anadolu Fayı (KAF) ve Doğu Anadolu Fayı (DAF)'dır.¹² KAF ve DAF üzerinde yedi ve üzeri büyüklükte birçok deprem meydana gelmiştir.¹³ Jeolojik yapısı itibarıyla neredeyse her tarafının aktif faylarla dolu olması depremi Türkiye'nin kaderi kılmıştır.¹⁴ Türkiye, neredeyse her on yılda bir yıkıcı bir depremle sarsılmakta ve ağır kayıplar vermektedir.

4 Osman Ozdemir vd., “Relationships Between Posttraumatic Stress Disorder (PTSD), Dissociation, Quality of Life, Hopelessness, and Suicidal Ideation Among Earthquake Survivors”, *Psychiatry Research* 228/3 (2015), 601-602.

5 Küçükcan - Köse, *Doğal Afetler ve Din*, 7.

6 Naci Görür, *Türkiye'de Deprem Az Gittik Uz Gittik* (İstanbul: Doğan Kitap, 2023), 15.

7 Peter M. Shearer, *Introduction to Seismology* (New York: Cambridge University Press, 2009), 2.

8 Görür, *Türkiye'de Deprem*, 15; Seth Stein - Michael Wysession, *An Introduction to Seismology, Earthquakes, and Earth Structure* (Oxford: Blackwell Publishing, 2003), 215-278.

9 Leon Knopoff, “Self-Organization and the Development of Pattern: Implications for Earthquake Prediction”, *Proceedings of the American Philosophical Society* 137/3 (1993), 339.

10 Shearer, *Introduction to Seismology*, 1.

11 Görür, *Türkiye'de Deprem*, 21; Dan McKenzie, “Active Tectonics of the Mediterranean Region”, *Geophysical Journal International* 30/2 (1972), 119-120.

12 Görür, *Türkiye'de Deprem*, 21-22; Matthys Levy - Mario Salvadori, *Deprem Kuşağı Deprem nedir? Ne Değildir?*, çev. Turgut Gürer (İstanbul: Doğan Kitap, 2000), 127; A. M. C. Şengör vd., “The North Anatolian Fault: Anew Look”, *Annual Review of Earth and Planetary Sciences* 33/37 (2005), 38.

13 Görür, *Türkiye'de Deprem*, 49-60.

14 Görür, *Türkiye'de Deprem*, 13.

Son olarak Türkiye, ilk ikisi 6 Şubat Pazartesi günü Kahramanmaraş merkezli olmak üzere DAF hattı boyunca etkili olan ve en büyüğü 7.7 olarak kaydedilen bir deprem silsilesiyle sarsılmıştır. Büyüklüğü, şiddeti ve yeryüzüne yakınlığı sonucu büyük bir yıkıma yol açması ve karada gerçekleşen en büyük depremlerden biri olması dolayısıyla bu deprem, ulusal ve uluslararası kamuoyunda “asrın felaketi” ifadesiyle nitelendirilmiştir.¹⁵

Maraş depremlerinin etkileri sadece fiziksel boyutla sınırlı kalmamış; psikososyal açıdan da kapsamlı sorunlara sebep olmuştur. Aniden meydana gelen ve önceden öngörülemeyen bu deprem, insanların çevrelerini ve kendi güvenliklerini kontrol etme yeteneklerini zedelemiş olabilir. Özellikle etkilenen bölgelerde yaşayanların olaydan uzun süre sonra bile çok çeşitli olumsuz duygular ve psikolojik sıkıntılar yaşamaları muhtemeldir.¹⁶ Dolayısıyla depremlerin zamanlaması, büyüklüğü ve etkileri konusundaki belirsizlik durumu insanlarda korku, kaygı ve endişeyi beraberinde getirmektedir.

1.3. Deprem Korkusu

Deprem, insanın hareketsiz kabul ettiği ve güvenle ayağını bastığı toprağın sarsılabileceğini ve üzerinde bulunan tüm yapıların hasar görüp, can kaybına uğrayacak şekilde yıkılabileceğini ortaya koyan bir doğa olayıdır.¹⁷ Şiddetli depremler meydana geldiği bölgeyi fiziksel olarak, nüfusu da duygusal olarak harap etmektedirler. Örneğin, Türkiye’de Ağustos 1999’da meydana gelen yıkıcı depremden kurtulanların artan kaygı ve yüksek düzeyde korku yaşadıkları bildirilmiştir.¹⁸ Yine depremden sağ kurtulanlar arasında, özellikle yüksek düzeyde korku yaşayanlar arasında, travma sonrası stres bozukluğu semptomlarının çok yaygın olduğu tespit edilmiştir.¹⁹ Depremden kurtulanlar genellikle korku, uyku bozuklukları ve daha sonra depresyon gibi akut stres belirtileri yaşarlar. Bunlarla birlikte omurga yaralanmaları ve kırıklar gibi nörolojik problemler de yaygındır.²⁰

Kahramanmaraş depremleri, derin bir deprem korkusuna yol açarak güvenlik duygusunu zedelemiş ve gelecekteki afetlere dair kaygıyı artırmıştır.²¹ Bu korku, travmanın uzun vadeli psikolojik etkilerini anlamak açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

1.4. Umutsuzluk

Doğal afetlerin neden olduğu problemlerle ilişkili olarak var olan kavramlardan biri umutsuzluktur. Umutsuzluk, bireyin gelecekle ilgili olumsuz beklentileri olarak ele alınmaktadır.²² Umut, gelecekte en iyisini beklemek ve bunu başarmak için çalışmak, iyi bir geleceğin elde edilebilecek bir şey olduğuna inanmak olarak tanımlanmaktayken,²³ depresyonun temel özelliklerinden biri olarak tanımlanan umutsuzluk²⁴ ise bireyin dış dünyayı anlamsız, kendini de yetersiz ve kusurlu bulması, yaşamı engeller ve zorlayıcı olaylarla dolu görmesi ve böylece geleceğe ilişkin umutsuz beklentilere sahip olma duygusu olarak ifade edilmektedir.²⁵

Depremin sebep olduğu yıkım, yaşamın olağan akışının bozulmasına, geleceğe dair belirsizliklere ve umutsuzluğa yol açabilmektedir.²⁶ Örneğin, 2011 Van depreminden sonra gerçekleştirilen bir

15 Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, *06 Şubat 2023 Pazarcık (Kahramanmaraş) MW 7.7 Elbistan (Kahramanmaraş) MW 7.6 Depremlerine İlişkin Ön Değerlendirme Raporu*, (Ankara: AFAD, 09 Şubat 2023) (AFAD), 3-11.

16 Muharrem Aka, “Kahramanmaraş Depremi Sonrası Travmatik Belirtiler, Dini Başa Çıkma ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 28/2 (15 Aralık 2024), 956-977.

17 Kandilli Rasathanesi, “Depremle İlgili Teknik Bilgiler”, *Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırmaları Enstitüsü* 1868 (2025).

18 Kathleen M. Kowalski - Anie Kalayjian, “Responding to mass emotional trauma: a mental health outreach program for Turkey earthquake victims”, *Safety Science* 39/1-2 (2001), 71.

19 Metin Başoğlu vd., “Traumatic Stress Responses in Earthquake Survivors in Turkey”, *Journal of Traumatic Stress* 15/4 (2002), 269.

20 I. A. Nola vd., “Earthquakes – A Historical Review, Environmental and Health Effects, and Health Care Measures”, *Arh Hig Rada Toksikol* 64 (2013), 327-337.

21 Rauf Yanardağ vd., “6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Merkezli Depremlerin Psiko-Sosyal ve Ekonomik Etkilerinin Keşfedilmesine İlişkin Nitel Bir Çalışma”, *Sosyoekonomi* 33/63 (31 Ocak 2025), 563-566.

22 Aaron T. Beck vd., “The Measurement of Pessimism: The Hopelessness Scale”, *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 42/6 (1974), 861.

23 Christopher Peterson - Martin E. P. Seligman, *Character Strengths and Virtues* (New York: Oxford University Press, 2004), 30; C. R. Snyder, “Hope Theory: Rainbows in the Mind”, *Psychological Inquiry* 13/4 (2002), 249.

24 Beck vd., “The Measurement of Pessimism”, 861.

25 Neslihan Kuloğlu, *Bilgi Verici Psikolojik Danışma ve Didaktik Bilgi Verme Programları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001), 23.

26 İsmail Nalbantoğlu vd., “Kahramanmaraş Depremi Sonrasında Depremzedelerin Algıladıkları Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi”, *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2024), 65.

araştırmada, umutsuzluğun travma sonrası stres bozukluğunun yordayıcılarından biri olduğu bulunmuştur.²⁷ Yine deprem yaşayan üniversitelilerle gerçekleştirilen bir diğer çalışmada, travma sonrası stresle umutsuzluk arasında olumlu bir ilişkinin olduğu ortaya konmuştur.²⁸

Kahramanmaraş merkezli depremler yalnızca fiziksel bir yıkıma yol açmakla kalmamış, aynı zamanda bireylerin psikolojik dayanıklılıklarını ve geleceğe dair umutlarını derinden sarsmıştır. Deprem var ettiği belirsizlik, kontrol kaybı ve travma, insanların yaşamlarına dair karamsarlık ve çaresizlik duygularını artırarak umutsuzluğu tetiklemiştir. Bu durum, afetlerin bireylerin ruhsal dünyasında bıraktığı etkilerin sadece anlık değil, uzun vadeli olduğunu göstermekte ve travma sonrası psikososyal desteklerin önemini vurgulamaktadır.

1.5. Zor Zamanlarda Din

İnsanların gündelik hayatta karşılaştıkları olaylar onları sadece fiziki, sosyal ve psikolojik olarak değil dini ve manevi olarak da etkiler. Deprem, sel ve yangın gibi hayatın doğal akışını sekteye uğratan beklenmedik gelişmeler ve travmatik hadiseler sonrasında din, çoğu insan için bir sığınma ve teselli kaynağı olabilmektedir.²⁹ Pargament ve Park, travma ve trajedinin bulunduğu her yerde hemen hemen dinin de hep bulunduğunu ifade etmişlerdir.³⁰ Din, başa gelenleri anlamlandırıp açıklamada ve bir nedene atfetmede etkili olduğu gibi onlarla başa çıkma sürecine de katkıda bulunabilir.³¹ Bu yönüyle anlamlandırma ve başa çıkma sürecinde dini inanç ve uygulamaların önemli bir yeri vardır.

Bir araştırmada Türkiye’de 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 depremlerini yaşayanların %76’sının deprem anı ve sonrasında dine yöneldikleri ve bazı dini davranışlar gerçekleştirdikleri gözlenmiştir.³² Marmara depremi üzerine gerçekleştirilen bir diğer araştırmada dini inanç, davranış ve kavramların depremi açıklamada ve afetle başa çıkmada merkezi bir yere sahip olduğu tespit edilmiştir.³³ 2011 Van depremini ele alan bir çalışmada dini inanç ve ibadetlerin depremle baş etmede en önemli motivasyon kaynağı olduğu belirtilmiştir.³⁴ 6 Şubat depremlerinde de bazı depremzedelerin din görevlileri öncülüğünde gerçekleştirilen çeşitli ibadetlere katılarak destek aldıkları ve bu hizmetlerden olumlu şekilde etkilendikleri belirlenmiştir.³⁵

Diğer yandan afetlerden sonra maneviyat genellikle koruyucu bir etki sağlasa da bazen hayatta kalanların, hatta toplumun çoğunluğunun inancı bu durumdan önemli ölçüde etkilenebilir. Örneğin; travmalar, hayatta kalanların dünya görüşlerinde farklılıklara, güven duygularının azalmasına ve varoluşsal kriz ya da psikolojik sorunlara sebebiyet verebilir. Afet sonrası ümitsizlik, utanç, suçluluk, kendini soyutlama, yaratıcıyı ve yaşamın anlamını sorgulama ve inançları gözden geçirme gibi semptomlar görülebilmektedir.³⁶

6 Şubat depremleri, insanların yalnızca fiziksel ve psikolojik durumlarını değil, aynı zamanda dini ve manevi yönelimlerini de derinden etkileyebilmektedir. Travmatik tecrübeler, bazı bireyleri dini inançlarına daha fazla yönlendirerek anlam arayışını güçlendirirken, bazıları için ise inançlarını sorgulamalarına neden olabilecek bir kırılma noktası oluşturabilmektedir. Bu durum, afetlerin bireylerin dindarlık ve maneviyat düzeyleri üzerindeki karmaşık ve çok yönlü etkilerini gözler önüne sermektedir.

27 Ozdemir vd., "Relationships Between Posttraumatic Stress Disorder (PTSD), Dissociation, Quality of Life, Hopelessness, and Suicidal Ideation Among Earthquake Survivors", 601-602.

28 Ferhat Kardeş - Fuat Tanhan, "Van Depremini Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Travma Sonrası Stres, Travma Sonrası Büyüme ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 15/1 (2018), 13.

29 Küçükcan - Köse, *Doğal Afetler ve Din*, 142-152.

30 Kenneth I. Pargament - Crystal L. Park, "In Times of Stress: The Religion-Coping Connection", *The Psychology of Religion: Theoretical Approaches*, ed. B. Spilka - D. N. McIntosh (Boulder: Westview Press, 1997), 43.

31 Küçükcan - Köse, *Doğal Afetler ve Din*, 80.

32 Naci Kula, "Deprem ve Dini Başa Çıkma", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2002), 242-243.

33 Küçükcan - Köse, *Doğal Afetler ve Din*, 63-86.

34 Zeki Duman, *Sosyolojik Açıdan Deprem ve Din Depremlerinin Dini İnanç ve Davranışlar Üzerindeki Etkisi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 279-280.

35 Abdullah İnce vd., "6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerinde Din Hizmetleri: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bağlamında Bir Saha Araştırması", *Eskişen* 50 (2023), 697-700.

36 Gazi Alataş - Ayşe Çelik, "Afetlerde Manevi Destek Hizmetleri", *Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Disiplinlerarası Araştırmalar*, ed. Orhan Gürsu vd. (Ankara: DİB Yayınları, 2021), 99.

2. Şimdiki Araştırma

Teorik kapsam ve önceki çalışmalarda ortaya çıkan sonuçlar göz önüne alındığında, şimdiki araştırmanın amacı doğrultusunda dört temel hipotez değerlendirilecektir:

H1: Deprem korkusu ve umutsuzluk arasında olumlu bir ilişki vardır.

H2: Dini motivasyon ve umutsuzluk arasında olumsuz bir ilişki vardır.

H3: Deprem korkusu ve dini motivasyon arasında olumsuz bir ilişki vardır.

H4: Deprem korkusu umutsuzluğu olumlu şekilde yordamaktadır.

H5: Dini motivasyon umutsuzluğu olumsuz şekilde yordamaktadır.

Ayrıca demografik değişkenlerle umutsuzluk, deprem korkusu ve dini motivasyon arasındaki ilişki ve farklılıklara yönelik geliştirilen hipotezler test edilecektir:

H6: Umutsuzluk cinsiyete göre farklılaşmaktadır.

H7: Deprem korkusu cinsiyete göre farklılaşmaktadır.

H8: Dini motivasyon cinsiyete göre farklılaşmaktadır.

H9: Umutsuzluk yakın kaybına göre farklılaşmaktadır.

H10: Deprem korkusu yakın kaybına göre farklılaşmaktadır.

H11: Dini motivasyon yakın kaybına göre farklılaşmaktadır.

H12: Umutsuzlukla evin hasar durumu arasında anlamlı ilişki vardır.

H13: Deprem korkusuyla evin hasar durumu arasında anlamlı ilişki vardır.

H14: Dini motivasyonla evin hasar durumu arasında anlamlı ilişki vardır.

H15: Umutsuzlukla genel sağlık durumu arasında anlamlı ilişki vardır.

H16: Deprem korkusuyla genel sağlık durumu arasında anlamlı ilişki vardır.

H17: Umutsuzlukla genel sağlık durumu arasında anlamlı ilişki vardır.

3. Yöntem

Nicel bir araştırma olarak tasarlanan bu çalışmada veri toplamak üzere anket tekniğine yer verilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiler ve değişkenlerin umutsuzluk üzerindeki etkilerini test etmek amacıyla ilişki tarama desenine başvurulmuştur.³⁷

3.1. Katılımcılar

Araştırmanın örneklemini deprem bölgesindeki bir devlet üniversitesinde eğitim gören 671 deprezede lisans öğrencisi (182 erkek, 489 kadın) oluşturmaktadır. Katılımcılar, depremi yaşayan üniversite öğrencileridir. Yaşları 18-50 arasında değişmektedir (M=22,38; SD=4,92). Araştırma üniversite öğrencilerine yönelik olduğu için herhangi bir yaş sınırlamasına gidilmemiştir. Genel sağlık durumu açısından %1,5'i (10 kişi) sağlığını çok kötü, %5,7'si (38) kötü (çok kötü ve kötü birleştirildi), %34'ü (228) orta, %51,7'si (347) iyi, %7,2'si (48) çok iyi şeklinde belirtmişlerdir. %0,7'si (5) depremde yakın aile üyelerinden birini (anne, baba, kardeş, eş, çocuk) kaybettiğini, %99,3'ü (666) kaybetmediğini belirtmiştir (Bu değişkeni içeren herhangi bir analiz yapılmamıştır). %53,2'si (357) depremde yakın aile üyelerinin dışında bir yakınının vefat ettiğini, %46,8'i (314) vefat etmediğini ifade etmiştir. %3,4'ü (23) depremde evlerinin yıkıldığını, %18,2'si (122) evlerinin ağır hasarlı (yıkım ve ağır birleştirildi), %9,8'i (66) orta hasarlı, %45,9'u (308) hafif hasarlı, %22,7'si (152) hasarsız olduğunu söylemiştir.

3.2. Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu. Formda cinsiyet, yaş, sağlık durumu (Genel olarak sağlığınızı nasıl değerlendiriyorsunuz? Çok iyi'den çok kötü'ye 5'li puanlanmıştır.), yakın aile üyelerinden birinin kaybı (Depremde yakın aile üyelerinden birini (anne, baba, kardeş, eş, çocuk) kaybettiniz mi? Evet-Hayır), yakın aile üyelerinin dışında kalan bir yakınınızın kaybı (Depremde yakın aile üyelerinizin dışında vefat eden yakınınız var mı? Evet-Hayır), ev hasar durumu (Depremde eviniz hasar aldı mı? Depremde yıkıldı,

37 Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar İlkeler Teknikler* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2012), 77-86; John W. Creswell, *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (California: SAGE Publications, 2014), 11-12; John J. Shaughnessy vd., *Research Methods in Psychology* (New York: McGraw-Hill, 2012).

ağır hasarlı, orta hasarlı, hafif hasarlı ve hasarsız şeklinde 5'li puanlanmıştır.) gibi tanımlayıcı özellikleri betimlemeye yönelik olgusal sorular bulunmaktadır.

İçsel Dini Motivasyon Ölçeği. Dini aktivitelerin arkasındaki motivasyonu değerlendirmek üzere Hoge tarafından geliştirilen bir dini yönelim ölçeğidir.³⁸ Boyutun bir ucunda yedi içsel, diğer ucunda ise üç dışsal madde bulunan ölçek tek boyutludur.³⁹ Hoge, ölçeğin KR-20 formülüyle ölçülen güvenilirliğini ,90 olarak bildirmiştir.⁴⁰ Türkçeye adaptasyonu Karaca tarafından gerçekleştirilmiş olup Beşli Likert tarzı bir puanlamaya sahiptir.⁴¹ Test tekrar test metoduyla yapılan çalışmada güvenilirliği ,80 olarak raporlanmıştır.⁴² Bu çalışmada Cronbach alfa değeri ,85 olarak hesaplanmıştır.

Deprem Korkusu Ölçeği. Deprem korkusunu değerlendirmek için Prizmić-Larsen ve diğerleri tarafından oluşturulmuştur. Beşli Likert kullanılarak puanlama yapılan ölçek yedi maddeden ve iki faktörden oluşmaktadır. Cronbach alfa değerini ,90 olarak raporlamışlardır.⁴³ Sarı ve arkadaşlarının Türkçeye uyarladığı ölçeğin alfa değeri ,89'dur.⁴⁴ Bu çalışmada alfa değeri ,91 olarak hesaplanmıştır.

Beck Umutsuzluk Ölçeği. Beck ve arkadaşları tarafından umutsuzluk seviyesini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir.⁴⁵ İkili format kullanılarak derecelendirme yapılan ölçek, yirmi madde ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. İç tutarlılığı, ,93'lük bir güvenilirlik katsayısı veren KR-20 aracılığıyla hesaplanmıştır.⁴⁶ Durak ve Palabıyıkoglu'nun Türkçeye uyarladığı ölçeğin Cronbach alfa değeri birinci boyut için ,78, ikinci boyut için ,72, üçüncü boyut için ,72 olarak bildirilmiştir.⁴⁷ Bu çalışmada alfa değeri ,89 olarak hesaplanmıştır.

3.3. Verilerin Toplanması

Veriler, 2023-2024 yılı bahar döneminde çevrimiçi düzenlenen bir anketle toplanmıştır. Örneklem tekniği olarak ulaşılabilen, arzu eden ve ankete cevap veren herkesin örneğe dâhil edilmesini içeren kolayda örneklem ve diğer vakaların çalışmaya katılmasını teşvik etmek için kullanılan kartopu örneklem yöntemi kullanılmıştır.⁴⁸ Örneklem büyüklüğü ,95 güven düzeyi dikkate alınarak belirlenmiştir.⁴⁹

3.4. Veri Analizi Stratejisi

Analiz, SPSS-Statistics-22 ve Amos-24 programlarıyla yapılmıştır. Temel analize geçmeden veri temizleme işlemi yapılmış, değişkenlere yönelik betimsel analizler gerçekleştirilmiş, ölçme araçlarının güvenilirlikleri test edilmiş ve ölçüm modellerinin doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Verilerin analizinde t-test, doğrusal korelasyon ve regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

3.5. İşlem

İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan onay alındıktan sonra uygulamaya geçilmiştir (Oturma Tarihi: 27.05.2024, Oturma Sayısı: 11, Karar Sayısı: 12). Katılımcılar lisans öğrencilerinden oluşmuş ve tüm materyaller çevrimiçi olarak tamamlanmıştır. Uygulamadan önce çalışma hakkında katılımcılara bilgi verilmiş, sonrasında katılım onayları alınmış ve herhangi bir soruları olması halinde araştırmacı ile irtibata geçebilecekleri iletişim bilgileri kendileriyle paylaşılmıştır. Uygulama 15 dakika civarında sürmüştür.

38 Dean Hoge, "A Validated Intrinsic Religious Motivation Scale", *Journal for the Scientific Study of Religion* 11/4 (1972), 369-376.

39 P. C. Hill - Ralph W. Hood, *Measures of Religiosity* (Birmingham: Religious Education Press, 1999), 135-137.

40 Hoge, "A Validated Intrinsic Religious Motivation Scale", 374.

41 Faruk Karaca, *Ölüm Psikolojisi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2000); a.mlf., "Din Psikolojisinde Metot Sorunu ve Bir Dindarlık Ölçeğinin Türk Toplumuna Standardizasyonu", *EKEV Akademi Dergisi* 3/1 (2001), 187-201.

42 Karaca, *Ölüm Psikolojisi*, 293.

43 Zvezdana Prizmić-Larsen vd., "Fear of COVID-19 and Fear of Earthquake: Multiple Distressing Events and Well-Being in Croatia", *Psychological Reports* 0/0 (2023), 11.

44 Tuğba Sarı vd., "The Development of the Fear of Earthquake Scale: Validity and Reliability Study in Türkiye after the 2023 Earthquake", *BMC Psychology* 11/1 (2023), 1-10.

45 Beck vd., "The Measurement of Pessimism".

46 Beck vd., "The Measurement of Pessimism", 862.

47 Ayşegül Durak - Refia Palabıyıkoglu, "Beck Umutsuzluk Ölçeği Geçerlilik Çalışması", *Kriz Dergisi* 2/2 (1994), 317.

48 Remzi Altunışık vd., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2012), 142-143; Neil Coulson, *Online Research Methods for Psychologists* (New York: Bloomsbury Academic, 2015).

49 Şener Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi, 2020), 96-101.

3.6. Analiz Öncesi Veri Tarama

Birincil analizler gerçekleştirilmeden *kayıp veri*, *uç değerler* ve *normallik* bakımından veriler kontrol edilerek ön analiz gerçekleştirilmiştir. Anket çevrimiçi olarak uygulanıp ifadelerle yanıt zorunluluğu getirildiğinden *kayıp veri* oluşmamıştır.

Veri setinde yer alan değişkenler *uç değer* açısından incelenmiştir. Hiçbir değişkende *aşırı uç değere* rastlanmamıştır. Deprem korkusu ve umutsuzluk değişkenlerinde ne *aşırı uç değer* ne de *uç değer* gözlemlenmiştir (z-score $\pm 1,5$ aralığında). Ancak değişkenlerden dini motivasyonda dokuz gözlemin *uç değere* (z-score ± 3 'ten büyük olup ± 4 aralığında) sahip olduğu tespit edilmiştir. Anket online uygulandığından veri girişinde hata söz konusu değildir. İlgili örneklem tek tek incelenmiştir. Yapılan incelemede az sayıdaki uç değerlerin evrende bir karşılığı olduğuna ve örneklemin gerçekten bir parçası olduğuna karar verilmiştir. Verilen cevapların tavır ile ilişkili olduğu görülmüştür. Söz konusu bu tavrın analizinin gerekli olduğu kararına varılmıştır. Ayrıca geniş örneklemde ($n > 100$) Z puanları aralığı ± 4 olarak genişletilebilir.⁵⁰ İlgili veriler az sayıda olduğu ve normalden saçmadığı görüldüğü için silinmeden ve transformasyona tabi tutulmadan örneklem içerisinde tutulmuştur.

Tablo 1: Değişkenlerin Dağılımına İlişkin Betimleyici İstatistikler

	Deprem Korkusu	Dini Motivasyon	Umutsuzluk
N(Sayı)	671	671	671
Ortalama	22,10	40,17	7,59
Standart Sapma	8,065	7,457	5,24
Skewness	-,12	-1,05	,52
Kurtosis	-,98	1,27	-,92

Verilerin normal bir şekilde dağılıp dağılmadığı incelendiğinde (Tablo 1) değişkenlerin *çarpıklık* ve *basıklık* değerlerinin kabul edilebilir aralıklarda ($\pm 1,5$) yer aldığı görülmüştür.⁵¹

3.7. Ölçüm Modellerinin Test Edilmesi

Birincil analizlerden önce araştırmada kullanılan ölçüm araçlarının doğrulayıcı faktör analizleri gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2: Doğrulayıcı Faktör Analizi

	CMIN	CMIN/DF	SRMR	RMSEA	CFI	NFI	GFI	AGFI
Deprem Korkusu	31,89	2,65	,01	,05	,99	,99	,98	,96
Dini Motivasyon	110,69	3,57	,03	,06	,97	,96	,96	,94
Umutsuzluk	51,00	3,08	,04	,05	,92	,88	,92	,90

Ölçüm modellerinin DFA sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur. DFA kapsamında yazında tavsiye edilen uyum iyiliği değerleri raporlanmıştır.⁵² Model uyum iyiliği indekslerine bakıldığında deprem korkusu (iki faktörlü model) ve dini motivasyon (tek faktörlü model) ölçeklerinin iyi uyum, umutsuzluk ölçeğinin (üç faktörlü model) kabul edilebilir uyum gösterdiği tespit edilmiştir.⁵³ Sonuçlar önerilen ölçme modellerinin veriyle uyumlu olduğunu ve doğrulandığını göstermektedir.

50 Craig A. Mertler vd., *Advanced and Multivariate Statistical Methods: Practical Application and Interpretation* (New York: Routledge, 2022), 36.

51 D. George - P. Mallery, *IBM SPSS Statistics 23 Step by Step A Simple Guide and Reference* (New York: Routledge, 2016), 114-115; J. F. Hair vd., *Multivariate Data Analysis* (New York: Prentice Hall, 2009), 34; G. A. Morgan vd., *IBM SPSS for Introductory Statistics: Use and Interpretation* (New York: Routledge, 2011), 51; Barbara G. Tabachnick - Linda S. Fidell, *Using Multivariate Statistics* (New York: Pearson, 2007).

52 Peter M. Bentler, "Comparative Fit Indexes in Structural Models", *Psychological Bulletin* 107/2 (1990), 238-246; Li-tze Hu - Peter M. Bentler, "Fit Indices in Covariance Structure Modeling: Sensitivity to Underparameterized Model Misspecification", *Psychological Methods* 3/4 (1998), 424-453; Dennis L. Jackson vd., "Reporting Practices in Confirmatory Factor Analysis: An Overview and Some Recommendations", *Psychological Methods* 14/1 (2009), 6-23; Rex B. Kline, *Principles and Practice of Structural Equation Modeling* (New York: Guilford Press, 2023).

53 Barbara M. Byrne, *Structural Equation Modeling With AMOS* (New York: Routledge, 2016); Li-tze Hu - Peter M. Bentler, "Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives", *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal* 6/1 (1999), 1-55; Kline, *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*.

4. Birincil Analiz

Analizler kapsamında öncelikle demografik değişkenlerle deprem korkusu, dini motivasyon ve umutsuzluk arasındaki ilişkileri incelemek için bağımsız örneklem t-testi (cinsiyet gibi ikili gruplar için) ve korelasyon analizi (sağlık durumu gibi sürekli değişkenler için) uygulanmıştır. İkinci olarak değişkenler arasındaki doğrusal ilişkileri incelemek amacıyla, Pearson korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Son olarak bağımsız değişkenlerin umutsuzluk üzerindeki yordayıcı etkisini belirlemek için çoklu doğrusal regresyon modeli test edilmiştir.

Tablo 3: Cinsiyete Göre T-Testi

	Cinsiyet	N	X̄	S.s.	df	t	p
Deprem	Erkek	182	17,62	7,84	669	-9,343	,000
Korkusu	Kadın	489	23,77	7,49			
Dini	Erkek	182	38,01	9,18	252,185	-3,992	,000
Motivasyon	Kadın	489	40,97	6,53			
Umutsuzluk	Erkek	182	7,88	5,29	669	,861	,390
	Kadın	489	7,49	5,22			

p<,001

Analiz sonucunda (Tablo 3) deprem korkusu [t(669)=-9,343, p<,001] ve dini motivasyonun [t(252,185)=-3,992, p<,001] cinsiyete göre farklılaştığı, buna karşın umutsuzluğun [t(669)=,861, p>,05] farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bulgular, deprem korkusu ve dini motivasyonun cinsiyete göre farklılaştığını varsayan araştırma hipotezlerini desteklerken (H7, H8), umutsuzluğun cinsiyete göre farklılaştığını tahmin eden hipotezi desteklememektedir (H6).

Tablo 4: Yakın Kaybına Göre T-Testi

	Yakın Kaybı	N	X̄	S.s.	df	t	p
Deprem	Evet	357	22,58	8,45	668,778	1,636	,102
Korkusu	Hayır	314	21,57	7,57			
Dini	Evet	357	40,24	7,60	669	,272	,786
Motivasyon	Hayır	314	40,09	7,30			
Umutsuzluk	Evet	357	8,28	5,32	669	3,651	,000
	Hayır	314	6,81	5,04			

p<,001

Analiz sonucunda (Tablo 4) deprem korkusu [t(668,778)=1,636; p>,05] ve dini motivasyonun [t(669)=,272; p>,05] birinci derece aile üyelerinin dışındaki bir yakın kaybına göre farklılık göstermediği, ancak umutsuzluğun [t(669)=3,651; p<,001] farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Sonuçlar umutsuzluğun yakın kaybına göre farklılaşacağını öngören hipotezi doğrularken (H9), deprem korkusu ve dini motivasyonun yakın kaybına göre farklılaşacağını varsayan hipotezleri desteklememektedir (H10, H11).

Tablo 5: Ev Hasar Durumu ile Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

	Deprem Korkusu	Dini Motivasyon	Umutsuzluk
Ev Hasar Durumu	r	,043	-,002
	p	,267	,969
	n	671	671

*p<,05 (2-yönlü)

Bulgulara göre (Tablo 5) ev hasar durumuyla deprem korkusu (r=,043; p>,05) ve dini motivasyon (r=-,002; p>,05) arasında anlamlı bir ilişki tespit edilemezken, umutsuzlukla (r=,078; p<,05) olumlu yönde bir ilişki olduğu görülmektedir. Yani depremde evin aldığı hasar arttıkça umutsuzluk anlamlı bir şekilde artmaktadır. Analizler deprem korkusu ve dini motivasyonla evin hasar durumu arasında anlamlı ilişki

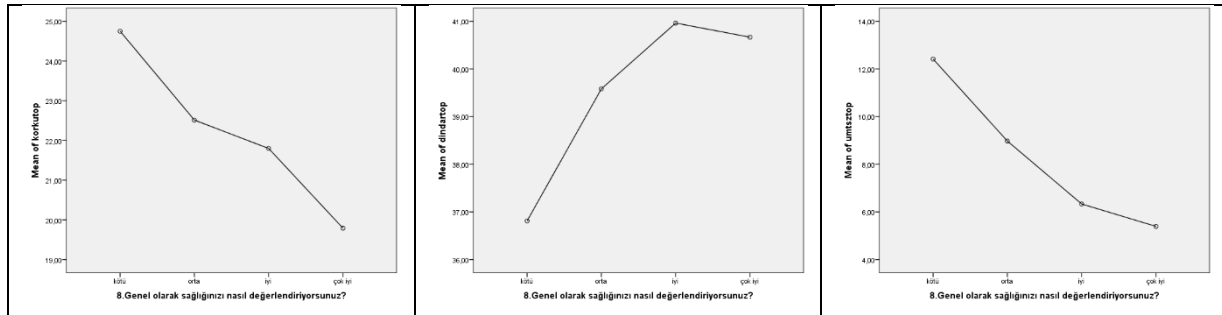
olduğuna yönelik kurulan hipotezleri desteklemezken (H13, H14), umutsuzlukla evin hasar durumu arasında anlamlı ilişki olduğuna yönelik kurulan hipotezi desteklemektedir (H12).

Tablo 6: Genel Sağlık Durumu ile Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

		Deprem Korkusu	Dini Motivasyon	Umutsuzluk
	r	-,116**	,133**	-,345**
Sağlık Durumu	p	,003	,001	,000
	n	671	671	671

**p<,01 (2-yönlü)

Sonuçlar incelendiğinde (Tablo 6) genel sağlık durumuyla deprem korkusu ($r=-,116$; $p<,01$) ve umutsuzluk ($r=-,345$, $p<,001$) arasında olumsuz, dini motivasyonla ($r=,133$, $p<,01$) olumlu bir ilişki olduğu görölmektedir. Bulgular deprem korkusu, umutsuzluk ve dini motivasyon ile sağlık durumu arasında ilişki olduğuna yönelik kurulan hipotezleri desteklemektedir (H15, H16, H17).

Grafik 1: Sağlık Durumuna Göre Means Plots

Grafik 1’de katılımcıların sağlık durumu bakımından deprem korkusu, dini motivasyon ve umutsuzluk değişkenlerine ait ölçümleri görselleştirilmiştir.

Tablo 7: Tanımlayıcı İstatistikler ve Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

	M	S.s.	1	2	3	4	5	6	7	8
1 Deprem Korkusu	22,10	8,06	1							
2 Korku_Duygusal	14,20	4,77	,947**	1						
3 Korku_Somatik	7,90	3,85	,918**	,742**	1					
4 İçsel Dini Motivasyon	40,17	7,45	,060	,084*	0,023	1				
5 Umutsuzluk	7,59	5,24	,278**	,230**	,295**	-,206**	1			
6 Umutsuzluk_Gelecek	1,96	1,65	,287**	,243**	,299**	-,206**	,913**	1		
7 Umutsuzluk_Mot. Kaybı	3,05	2,12	,238**	,188**	,264**	-,197**	,870**	,714**	1	
8 Umutsuzluk_Umut	2,58	2,12	,223**	,191**	,230**	-,151**	,884**	,757**	,589**	1

Not. Ölçekler ve alt boyutlar

**p<,01, *p<,05 (2-yönlü)

Analizler sonucunda (Tablo 7) katılımcıların ortalamaları, deprem korkusu için $M=22,10$ ($S.s.=8,065$), dini motivasyon için $M=40,17$ ($S.s.=7,457$), umutsuzluk için $M=7,59$ ($S.s.=5,241$) olarak hesaplanmıştır. Korelasyonlara genel olarak bakıldığında umutsuzlukla deprem korkusu arasında olumlu ($r=,278$; $p<,01$), umutsuzlukla dini motivasyon arasında olumsuz ($r=-,206$, $p<,01$) ilişkiler görölmüştür. Ancak deprem korkusuyla dini motivasyon arasında ($r=,06$; $p>,05$) bir ilişki tespit edilmemiştir. Bulgular “Deprem korkusu ve umutsuzluk arasında olumlu bir ilişki vardır.” şeklindeki birinci hipotez ve “Dini motivasyon ve umutsuzluk arasında olumsuz bir ilişki vardır.” şeklindeki ikinci hipotezi desteklerken, “Deprem korkusu ve dini motivasyon arasında olumsuz bir ilişki vardır.” şeklindeki üçüncü hipotezi desteklememiştir.

Araştırmada deprem korkusu ve dini motivasyonun umutsuzluğu yordamasına ilişkin aşamalı çoklu regresyon analizi gerçekeştirilmiştir. Ancak regresyon analizinin birtakım ön şartları bulunmaktadır. Öncelikle ön şartlarla ilgili bulgular kontrol edilmiştir: (a) Araştırmada değişkenler normal dağılım özellikleri göstermektedir (Tablo 1), (b) Saçılma diyagramından bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında doğrusal ilişki olduğu gözlemlenmiştir, (c) Korelasyon tablosundan değişkenler arasındaki ikili

korelasyonların ,80'den küçük ($r=,06$; $p>,05$) olduğu, bağlantılılık istatistiklerinden VIF değerlerinin 10'dan küçük olduğu ($VIF=1,004$) ve tolerans değerlerinin ,2'den büyük olduğu ($Tolerance=,996$), Kolinearite teşhisinden Condition Index değerlerinin 30'un altında olduğunun ($CI<10$) tespit edilmesi yordayıcı değişkenler arasında çoklu bağlantı problemi olmadığını göstermektedir, (d) Hata istatistiklerinden standardize hata minimum ve maksimum değerlerinin $\pm 3,29$ arasında ($min=-2,05$, $max=2,63$), Cook's Distance değerinin 1'in altında olması ($cd=,025$) gözlem değerlerinin içinde uç değerler olmadığını (Casewise Diagnostics tablosu açılmamıştır) göstermektedir, (e) Regresyon standardize hata histogramı incelendiğinde, grafikteki eğrinin çan eğrisi şeklinde olması ve sütunların bir bütün halinde normal dağılıma uyacak şekilde yer alması, regresyon standardize hata normal P-P grafiğindeki gözlem değerlerinin doğru çizgisine paralel bir şekilde uzanması tahminlere ait hataların normal dağıldığına işaret etmektedir, (f) Regresyon standardize tahmin değeri grafiğinde, gözlem değerlerinin yayılmak suretiyle dikdörtgen şeklinde bir dağılım göstermesi ve herhangi bir uç değer görünmemesi eşvaryanslılık sayılıştısının gerçekleştiğini göstermektedir ve (f) Son olarak model özeti içerisindeki 0 ile 4 arasında bir değer alabilen Durbin-Watson istatistiğinin 1 ile 3 arasında bir değer alması (2,020), hataların birbirinden bağımsız olduğunu göstermektedir.⁵⁴

Tablo 8: Umutsuzluğun Yordanmasına İlişkin Aşamalı (Stepwise) Çoklu Regresyon Analizi

Aşama		ΔR^2	F	p
1		,077	55,861	,000
2		,127	48,567	,000
Aşama	Bağımsız Değişken	β	T	p
1	Deprem Korkusu	,278	7,474	,000
2	Deprem Korkusu	,291	8,038	,000
	Dini Motivasyon	-,224	-6,178	,000
Bağımlı Değişken: Umutsuzluk				
p<,001				

Deprem korkusu ve dini motivasyonun umutsuzluğu yordadığına yönelik varsayım araştırmanın ana hipotezini oluşturmaktadır. Umutsuzluk üzerinde etkisi olduğu düşünülen deprem korkusu ve dini motivasyonun umutsuzluğu ne şekilde yordadığını ortaya koymak için aşamalı çoklu regresyon analizi gerçekleştirilmiştir (Tablo 8). Regresyon analizi iki aşamada tamamlanmış ve umutsuzluğa dair varyansa katkıları bakımından hem deprem korkusu hem de dini motivasyonun yordayıcı işlev ortaya koyduğu görülmüştür. Deprem korkusu, umutsuzluğa ilişkin varyansın % 7.7'sini açıklamıştır [$F(1-669)=55.86$; $p<.001$]. Dini motivasyonun analize girmesiyle birlikte umutsuzluğa ilişkin açıklanan toplam varyans %12.7'ye çıkmıştır [$F(2-668)=48.56$; $p<.001$]. Deprem korkusundaki artış ($\beta=,291$), umutsuzluktaki artışı dini motivasyondan ($\beta=-,224$) daha fazla etkilemektedir. Ulaşılan bulgular "Deprem korkusu umutsuzluğu olumlu şekilde yordamaktadır." tarzındaki dördüncü hipotezi ve "Dini motivasyon umutsuzluğu olumsuz şekilde yordamaktadır." tarzındaki beşinci hipotezi desteklemiştir.

5. Tartışma

Bulgulara göre kadınların erkeklere kıyasla daha yüksek deprem korkusu yaşadığı görülmektedir ($p<,001$). Bu bulgu, kadınların genellikle felakete tepki olarak daha yüksek seviyelerde travma, kaygı ve korku yaşama eğiliminde olduğunu gösteren mevcut literatürle uyumludur.⁵⁵ Bunun biyolojik, psikolojik ve sosyokültürel sebepleri olabilir. Örneğin, kadınların tehlikelere karşı daha dikkatli ve duyarlı olma eğiliminde oldukları, toplumsal rollerin de bu korkuyu pekiştirdiği söylenebilir. Dini motivasyonun da kadınlarda anlamlı derecede yüksek olduğu gözlemlenmiştir ($p<,001$). Bu da önceki

54 Andy P. Field, *Discovering Statistics Using SPSS* (California: SAGE Publications, 2009); Mertler vd., *Advanced and Multivariate Statistical Methods*; Tabachnick - Fidell, *Using Multivariate Statistics*.

55 Tuba Gün Çınğı - Çağdaş Ümit Yazgan, "Examination of Risk Perception, Fear and Preparedness of Individuals Experiencing Earthquakes", *Afet ve Risk Dergisi* 5/2 (2022), 661; Galip Usta vd., "Examination of Factors Associated with Earthquake Fear and Coping Strategies Used", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 15/1 (2024), 754.

çalışmalarla tutarlıdır. Nitekim kadınların genellikle daha yüksek dini inanç, dini bağlılık ve dindarlık seviyelerine sahip olduğu tespit edilmiştir.⁵⁶ Kadınların daha fazla dini motivasyon sergilemesi, onların afet gibi travmatik olaylarla başa çıkmada dini inançları daha fazla kullanmalarına bağlanabilir. Fakat umutsuzlukta cinsiyete göre anlamlı bir fark bulunmaması dikkat çekici bir sonuçtur ($p>,05$). Genellikle araştırmalarda travma sonrası umutsuzluk ve depresyon gibi olumsuz duyguların cinsiyete göre farklılık gösterdiği tespit edilmektedir. Nitekim önceki çalışmalar genellikle kadınların travmatik olaylardan sonra umutsuzluk veya depresyon yaşama olasılığının daha yüksek olduğunu öne sürmektedir.⁵⁷ Bununla birlikte depremi yaşayan bireylerde umutsuzluğun cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koyan araştırmalar da vardır.⁵⁸ Ancak bu araştırmadaki veriler umutsuzluk bakımından kadınlar ve erkekler arasında belirgin bir fark olmadığını göstermiştir. Bu belki de afet sonrası destek mekanizmalarının her iki cinsiyet için benzer şekilde işlemesi veya umutsuzluk düzeylerini etkileyen başka değişkenlerin bulunmasıyla açıklanabilir. Afet sonrası hem kadınlara hem de erkeklere yönelik destek mekanizmalarının benzer şekilde çalışması, umutsuzluk düzeylerinde bir dengeleme sağlamış olabilir. Toplumsal yardımlaşma, psikososyal destek hizmetleri, dini ve ahlaki dayanışma gibi faktörler, cinsiyet farkını ortadan kaldırmış olabilir. Diğer yandan umutsuzluk yerine korku veya belirsizlik hissi ön planda olduğu için cinsiyet farklılıkları bu boyutta belirgin hale gelmemiş olabilir. Kullanılan umutsuzluk ölçeğinin cinsiyet farklarını yakalama konusunda sınırlı olup olmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Belki de kadınlar ve erkekler umutsuzluğu farklı şekillerde deneyimliyor, ancak bu araştırmada kullanılan umutsuzluk ölçeği bunu tam olarak ölçemiyor olabilir.

Deprem korkusu ve dini motivasyon, yakın görülen birinin kaybına göre farklılık göstermezken, umutsuzluk düzeyleri farklılık göstermiştir. Bu durum yakın kaybının bireyin psikolojik süreçleri üzerindeki etkisini anlamak açısından önemli bir çerçeve ortaya koymaktadır. Öncelikle deprem korkusunun yakın görülen birinin vefatını yaşayanlar ve yaşamayanlar arasında farklılaşmaması ($p>,05$), korkunun daha çok genel bir travmatik deneyimden kaynaklandığını düşündürmektedir. Yani bir yakını kaybetmek, deprem korkusunu artırmaktan ziyade, korkunun genel bir afet tepkisi olarak zaten yüksek bir seviyede sabitlendiğini gösteriyor olabilir. Literatürde de depremde sevilen birinin kaybının deprem korkusu ve travma algısı noktasında bir farklılık oluşturmadığına yönelik benzer tespitler bulunmaktadır.⁵⁹ Dini motivasyonun da yakın kaybı durumuna göre farklılaşmadığı görülmektedir ($p>,05$). Bu bulgu, bireylerin dini inançlarının yakın kaybı yaşayıp yaşamamalarından bağımsız olarak bir başa çıkma mekanizması olarak işlediğini düşündürülebilir. Dini motivasyon, afet sonrası bireylerin anlam arayışlarını destekleyen sabit bir unsur olabilir. Yani yakın kaybı yaşayan bireylerin dini motivasyonlarının etkilenmemesi, dinin hem kayıp yaşayanlar hem de yaşamayanlar için eşit derecede destekleyici bir rol oynadığına işaret edebilir. Literatürde, kayıp yaşamış inançlı kişilerin, dini inançlardan daha çok destek aldıkları belirtilmektedir.⁶⁰ Bulgular, umutsuzluk düzeyleri açısından farklı bir tablo ortaya koymuştur. Yakın kaybı yaşayan bireylerin daha yüksek umutsuzluk bildirmesi ($p<,001$), yas sürecinin ve duygusal kayıpların bireyler üzerindeki derin etkisine işaret ediyor olabilir. Maraş depremlerini yaşayanların sosyal destek ve umutsuzluk düzeylerinin incelendiği bir araştırmada da ailesinden veya yakın arkadaşlarından birini kaybeden bireyler daha yüksek düzeyde umutsuzluk bildirmişlerdir.⁶¹ Yine 1999 Marmara depremini yaşayanların ailelerinden kayıp ve yaralı olanların

56 Duman, *Sosyolojik Açıdan Deprem ve Din*, 243-261; Ayşe Betül Tozal, *6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerini Yaşayan Genç Kadınlarda Dini Başa Çıkma (Malatya Örneği)* (Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 61-57.

57 Serkan Cengiz - Adem Peker, "Deprem Sonrası Yetişkin Bireylerin Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi", *TRT Akademi* 8/18 (2023), 659; Duygu Dizer, *Sakarya İlindeki Liseli Ergenlerin 1999 Marmara Depremi Sonrası Travmayı Algılama, Sosyal Destek Sistemleri ve Umutsuzluk Belirtilerinin İncelenmesi* (İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 86.

58 Nalbantoğlu vd., "Kahramanmaraş Depremi Sonrasında Depremzedelerin Algıladıkları Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyleri", 70; Muzaffer Şahin - Merve Nur Aydın, "Covid-19 Korkusu ile Depresyon, Anksiyete ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 26/4 (2022), 385; Fuat Tanhan - Ferhat Kardeş, "Van Depremi Yaşayan Ortaöğretim Öğrencilerinin Travmadan Etkilenme ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi", *Sakarya University Journal of Education* 4/1 (2014), 109.

59 Usta vd., "Examination of Factors Associated with Earthquake Fear and Coping Strategies Used", 754; Dizer, *1999 Marmara Depremi Sonrası Travmayı Algılama, Sosyal Destek Sistemleri ve Umutsuzluk Belirtileri*, 83.

60 Said Sami, *Travmatik Kayıp (Ölümler) Sonrasında Dini İnanç Sahibi Olan ve Olmayan Bireylerin Ölümüne, Yasa ve Sonrasında Yaşanan Sürece Dair Tutumlarının Karşılaştırılması* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 142-169.

61 Nalbantoğlu vd., "Kahramanmaraş Depremi Sonrasında Depremzedelerin Algıladıkları Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyleri", 71.

umutsuzluk düzeylerinin olmayanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.⁶² Deprem gibi geniş çaplı bir afet, zaten genel bir çaresizlik ve belirsizlik hissi meydana getirirken, yakın kayıpları bu duyguları yoğunlaştırabilir. Kaybı olan bireyler, yalnızca yaşadıkları fiziksel yıkımla değil, aynı zamanda sevdikleriyle olan bağlarının kopmasıyla da mücadele ediyor olabilir. Deprem gibi kontrol edilemez bir olay, bu kayıplarla birleştiğinde, geleceğe dair umut hissini zayıflatabilir. Yakın birini kaybetmek, bireyin yaşamla olan bağlarını zayıflatabilir ve geleceğe dair umutlarını ciddi şekilde sarsabilir. Böylesi bir kişinin vefatı; yaşamın anlamı, ölümlülük ve gelecek hakkında varoluşsal soruları tetikleyebilir. Bu durum artan umutsuzluğa katkıda bulunabilir. Umutsuzluk, burada hem bireysel hem de toplumsal olarak yas tutmanın bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Ancak literatürde depremde öğrenciler üzerinde gerçekleştirilen bir başka araştırmada, umutsuzlukla kayıp durumu arasında bir ilişki tespit edilememiştir.⁶³ Benzer şekilde umutsuzluğun Covid-19 nedeniyle bir yakını kaybetme durumuna göre farklılaşmadığını ortaya koyan araştırmalar da vardır.⁶⁴

Depremde evin hasar alma durumuyla deprem korkusu ve dini motivasyon arasında bir ilişki yokken, umutsuzluk için durum farklıdır. Bu bulgu deprem deneyiminin bireyler üzerindeki etkilerini değerlendirirken fiziksel koşulların beklenenden daha sınırlı bir rol oynayabileceğinin ifadesi olarak görülebilir. Deprem korkusuyla evin hasar durumu arasında anlamlı bir ilişki olmaması ($p>.05$), korkunun sadece fiziksel tehdit algısına dayanmadığını, daha çok travmatik deneyimin genel etkileriyle ilişkili olduğunu düşündürülebilir. 1999 depremi üzerine yapılan bir araştırmada, travma algısının evin hasar durumuna göre belirgin bir farklılık göstermediği bulgusuna ulaşılmıştır.⁶⁵ Literatürde ve bu araştırmada varılan sonuçlar deprem korkusunun, evin hasar durumunun ağır ya da hafif olmasına bakılmaksızın, hayatta kalanlar arasında yaygın bir deneyim olduğunu göstermektedir. Literatürde deprem korkusunun, hasar seviyesinden ziyade, olayın genel travma seviyesi, çevresel faktörler, bireyin psikolojik dayanıklılığı, deprem risk algısı ile gerçek ve algılanan hazırlık gibi unsurlarla ilişkilendirildiği görülmektedir.⁶⁶ Bu araştırmada ulaşılan bulgular, bu görüşü destekler niteliktedir. Yine dindarlıkla evin hasar durumu arasında da anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir ($p>.05$). Bu, bireylerin dinsel motivasyonlarının, felaketin evleri üzerindeki maddi etkisinden bağımsız olarak sabit kaldığını gösteriyor olabilir. Dini bağlılık, genelde bireyin yaşam tarzı, kişilik özellikleri ve inanç sistemleri gibi uzun vadeli faktörlerle şekillenmektedir. Umutsuzlukla evin hasar durumu arasındaysa anlamlı bir ilişki -eşiğe yakın olsa da- tespit edilmiştir ($p<.05$). Umutsuzlukla evin hasar durumu arasındaki bu olumlu ilişki, evleri ciddi şekilde hasar gören bireyler arasında potansiyel bir kırılma işaret etmektedir. Evin ağır hasar görmesi ya da yıkılması gibi fiziksel kayıplar, bireyde geleceğe dair olumsuz beklentiler oluşturabilir. Marmara depremi bağlamında gerçekleştirilen bir araştırmada konutların yıkılması ve hasar görmesinin depremedelerin günlük hayatını altüst ettiği ve toplumsal ilişkilerini önemli ölçüde etkilediği bildirilmiştir.⁶⁷ Ancak sonuçlara dikkatli yaklaşılmalıdır. Nitekim bulgular, bu ilişkinin çok güçlü olmadığını ve umutsuzluğun yalnızca fiziksel hasarlarla açıklanamayacağına da işaret etmekte ve daha fazla araştırmayı gerektiren olası bir eğilimi göstermektedir. Nitekim bazı araştırmalarda umutsuzluk düzeyinin evin hasar durumuna göre belirgin bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.⁶⁸ Literatürde umutsuzluğun daha çok sosyal destek, psikolojik dayanıklılık ve anlam arayışı gibi faktörlerle şekillendiği vurgulanmaktadır.⁶⁹ Sonuçlar, umutsuzluğun sadece evin fiziksel durumundan değil, bireyin deprem sonrası toparlanma sürecindeki algılarından ve destek sistemlerinden etkilenebileceğini düşündürmektedir. Sonuçlar, fiziksel koşulların bireyler üzerindeki psikolojik etkilerinin sınırlı kalabileceğine buna karşın bireysel, sosyal ve kültürel faktörlerin daha belirleyici

62 Dizer, 1999 Marmara Depremi Sonrası Travmayı Algılama, Sosyal Destek Sistemleri ve Umutsuzluk Belirtileri, 82-83.

63 Tanhan - Kardeş, "Van Depremini Yaşayan Ortaöğretim Öğrencilerinin Travmadan Etkilenme ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi", 109.

64 Şahin - Aydın, "Covid-19 Korkusu ile Depresyon, Anksiyete ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", 386.

65 Dizer, 1999 Marmara Depremi Sonrası Travmayı Algılama, Sosyal Destek Sistemleri ve Umutsuzluk Belirtileri, 80.

66 Gün Çiğçi - Yazgan, "Examination of Risk Perception, Fear and Preparedness of Individuals Experiencing Earthquakes", 661.

67 Küçükcan - Köse, Doğal Afetler ve Din, 44.

68 Dizer, 1999 Marmara Depremi Sonrası Travmayı Algılama, Sosyal Destek Sistemleri ve Umutsuzluk Belirtileri, 81.

69 Nalbantoğlu vd., "Kahramanmaraş Depremi Sonrasında Depremlenelerin Algıladıkları Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyleri", 72.

olabileceğine vurgu yapmaktadır. Bu kapsamda psikososyal destek müdahaleleri tasarlanırken, evin fiziksel durumuna odaklanmaktan ziyade, bireylerin genel travma algılarına ve duygusal ihtiyaçlarına yönelik daha geniş kapsamlı bir yaklaşım benimsenmesi gerektiği söylenebilir.

Bulgular, genel sağlık durumunun deprem korkusu, dini motivasyon ve umutsuzluk ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Öncelikle, daha kötü algılanan sağlığın kendini daha yüksek deprem korkusuyla göstermesi ($p<,01$), literatürde travmatik olaylar sonrası sağlık durumunun tehdit algısını artırdığına dair bulgularla uyumludur.⁷⁰ Sağlığı kötü olanlar, kendilerini genel olarak daha savunmasız hissedebilir. Bu durum onların deprem gibi potansiyel olarak yaşamı tehdit eden olaylara karşı daha yoğun bir korku geliştirmelerine neden olabilir. Diğer yandan kişi kendini daha sağlıklı hissettikçe olası bir sarsıntının oluşturacağı tehdit algısı da zayıflayabilir. Dini motivasyonla genel sağlık durumu arasında olumlu bir ilişki vardır ($p<,01$). Sağlık düzeyi yükseldikçe dini motivasyon da yükseliyor. Bu doğrusal eğilim, sağlığını kötü algılayan bireylerin -düşük sağlık puanına sahip olanların- dini motivasyonunun da düşük seyrettiğini, dolayısıyla motivasyonun sağlık kötüleştiğinde otomatik olarak artmadığını, aksine bazı bireylerde zayıflayabileceğini ortaya koymaktadır. Çalışmalarda sağlık problemleri yaşayan bazı bireylerin dini inançlarını sorgulamaya başladıkları, hatta hayal kırıklığı yaşayabildikleri belirtilmiştir.⁷¹ Örneğin, "Tanrının adaleti" ya da "Tanrının neden kötü şeylere izin verdiği" soruları, bireylerin dini inançlarını zayıflatabilir ve dini motivasyonlarını olumsuz etkileyebilir. Bu, sağlık durumu kötü olan bireylerde görülen daha düşük dini motivasyonun altında yatan olası bir mekanizma olabilir. Öte yandan, sağlık durumu iyi olan bireylerde dini motivasyonun daha yüksek olması, bu bireylerin hayatlarındaki olumlu durumları dinleriyle ilişkilendirdiklerini gösterebilir. Dini motivasyonun sağlığını iyi değerlendirenlerde daha yüksek olması, dini inançların bir başa çıkma mekanizması olarak kullanılabilmesinin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle, afet sonrası toparlanma sürecinde dini ve manevi destek programlarının önemi vurgulanmalıdır. Ancak, sağlık durumu kötü olan bireylerin dini motivasyonlarının daha düşük olması, bu gruba yönelik dini destek faaliyetlerinin daha hassas bir şekilde tasarlanması ve uygulanmasının hatırdan çıkarılmaması gerektiğini gösteriyor. Umutsuzluk boyutunda çok daha belirgin bir tablo ortaya çıkmıştır ($p<,001$). Sağlık durumunu kötü değerlendirenlerin umutsuzluk seviyelerinin dramatik bir şekilde yükseldiği görülmektedir. Bu bulgu, sağlık durumunun umutsuzluk üzerinde doğrudan bir etkisi olduğunu ortaya koymakta ve literatürdeki "sağlık ve psikolojik iyi olma" ilişkisiyle örtüşmektedir.⁷² Kötü sağlık durumu, bireylerin geleceğe dair olumlu beklentiler geliştirmesini zorlaştırabilir; çünkü sağlık sorunları, yaşamın diğer alanlarına dair iyimserliği de baltalayabilir. Araştırmanın bulguları, kötü sağlığın yalnızca bir biyolojik sorun olmadığını, aynı zamanda bireyin psiko-sosyal işlevselliğini ciddi şekilde etkileyen bir faktör olduğunu vurgulamaktadır. Sonuçlar, sağlık durumunun afet sonrası psikolojik müdahalelerde dikkate alınması gerektiğini açıkça göstermektedir. Özellikle kötü sağlık durumuna sahip bireylerin hem fiziksel hem de psikolojik desteğe daha fazla ihtiyaç duyabileceği açıktır. Umutsuzluk düzeylerindeki belirgin farklılıklar, bilhassa sağlık durumu kötü olan bireylerin psikolojik destek ihtiyaçlarının acil olduğunu göstermektedir.

Korelasyon analizine göre umutsuzlukla deprem korkusu arasındaki olumlu ilişki ($r=,278$; $p<,01$), travma sonrası psikolojik etkilerin sıklıkla birbiriyle bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Deprem korkusu, bireylerin güvenlik algısını zedeleyebilir ve geleceğe dair belirsizlik duygularını artırarak umutsuzluğa katkıda bulunabilir. Literatürde doğal afetlerin kişilerde hem korku hem de umutsuzluk gibi duyguların eş zamanlı olarak artmasına yol açtığı belirtilmiştir. Örneğin, travma sonrası stres ve diğer olumsuz duygusal tepkiler üzerine yapılan bir çalışmada, bu tür olumlu ilişkilerin travmatik olaylara verilen doğal bir tepki olduğunu öne sürmektedir.⁷³ Bu bulgu, deprem gibi afetlerde bireylerin hem korku hem de umutsuzluk gibi birbirini tetikleyen duygusal durumlarla başa çıkmak zorunda

70 Norris vd., "60,000 Disaster Victims Speak: Part I"; Norris vd., "60,000 Disaster Victims Speak: Part II".

71 Alataş - Çelik, "Afetlerde Manevi Destek Hizmetleri", 99.

72 Aynur Karabacak Çelik, "Deprem Sonrası Travma Belirtileri, Umud ve İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *TRT Akademi* 8/18 (2023), 584.

73 Norris vd., "60,000 Disaster Victims Speak:Part I", 220-225.

kaldığını ortaya koymuştur. Bir diğer araştırmada travmadan etkilenme düzeyiyle umutsuzluk arasında olumlu bir ilişki tespit edilmiştir.⁷⁴ Bir başka araştırmada da umutsuzluğun travma sonrası stres bozukluğunun yordayıcılarından biri olduğu görülmüştür.⁷⁵

Çalışmada umutsuzlukla dini motivasyon arasında görülen olumsuz ilişkiden ($r=-,206$; $p<,01$) hareketle dini motivasyonun umutsuzluk düzeylerini azaltıcı bir etkiye sahip olabileceği ileri sürülebilir. Dini inançlar, travma sonrası toparlanmada anlam bulma ve umut geliştirme açısından güçlü bir araç olarak literatürde sıklıkla vurgulanmıştır. Örneğin, Pargament'in dini başa çıkma teorisi, travmatik olaylara karşı dini motivasyonun bireylerin yaşamlarına dair bir anlam ve kontrol hissi geliştirmelerine yardımcı olduğunu savunur.⁷⁶ Bu araştırmada ulaşılan bulgu, dini motivasyonu yüksek bireylerin umutsuzluk hissini daha düşük seviyede yaşadığını destekler niteliktedir. Dini motivasyon, bireylerin geleceğe dair olumlu beklentiler geliştirmesini destekleyen bir psikolojik tampon görevi görebilir.

Araştırmada deprem korkusuyla dini motivasyon arasında bir ilişki tespit edilememiştir ($r = ,06$; $p >,05$). Hâlbuki literatürde, dini inançların travmatik olaylara yönelik korku seviyelerini azalttığı ya da artırdığına dair farklı bulgular yer almaktadır.⁷⁷ Örneğin, dini başa çıkmanın psikolojik uyum üzerindeki etkilerinin incelendiği bir araştırma, dini başa çıkmanın travmatik stres seviyelerini azaltabileceği, ancak bazen korku veya stresin din üzerinden artabileceği gibi karmaşık sonuçları olduğunu gösterir.⁷⁸ Dini inançların anlam arayışı ve anlam bulma süreçleri üzerindeki rolünü tartışan bir başka araştırmadaysa, travmatik olaylar sırasında din hem bir anlam verme mekanizması hem de kaygı veya korkuyu artırabilecek bir sorgulama kaynağı olabilir.⁷⁹ Bir diğer araştırmada ise deprem korkusuyla dini başa çıkma arasında olumsuz bir ilişki tespit edilmiştir.⁸⁰ Ancak bu araştırmada ulaşılan genel bulgu, deprem korkusunun doğrudan dini motivasyonla ilişkilendirilmediğini ortaya koymuştur. Bu, deprem korkusunun daha çok olayın somut etkilerine (örneğin, fiziksel tehdit, çevresel tehlike) dayandığını ve bireyin manevi inançlarından bağımsız şekilde oluşabileceğini düşündürmektedir. Belki de dini motivasyon, korku seviyelerini etkilemek yerine daha çok korku sonrası toparlanma ve duygusal düzenleme süreçlerinde etkili olabilir.

Regresyon analizi sonuçları, deprem korkusu ve dini motivasyonun umutsuzluğu yordadığını göstermiştir. Bu bulgular, umutsuzluk üzerinde etkili olan değişkenleri anlamak açısından önemli bir çerçeve sunmuştur. Bu iki değişkenin etkisi literatürle de güçlü bir şekilde örtüşmektedir.⁸¹ Öncelikle, deprem korkusunun umutsuzluk düzeyindeki değişim üzerinde olumlu bir işleve sahip olması ($\beta=,291$; $p<,001$), travmatik olayların bireylerin geleceğe dair olumlu beklentilerini nasıl zedeleyebileceğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu bulgu, travmatik stres ve umutsuzluk arasındaki bağlantıya dikkat çeken literatürle uyumludur.⁸² Örneğin, bir araştırmada doğal afetler sonrası ortaya çıkan korkunun bireylerde çaresizlik ve kontrol kaybı duygularını artırarak umutsuzluğu tetiklediği vurgulanmaktadır.⁸³ Deprem korkusu, bireylerin yalnızca yaşadıkları travmayı değil, aynı zamanda gelecekte benzer bir travma yaşama olasılığına dair kaygılarını da yoğunlaştırabilir. Bu tür bir korku,

74 Tanhan - Kardaş, "Van Depremini Yaşayan Ortaöğretim Öğrencilerinin Travmadan Etkilenme ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi", 107-108.

75 Ozdemir vd., "Relationships Between Posttraumatic Stress Disorder (PTSD), Dissociation, Quality of Life, Hopelessness, and Suicidal Ideation Among Earthquake Survivors", 601-602.

76 Pargament, *The Psychology of Religion and Coping*, 163-197.

77 Gene G. Ano - Erin B. Vasconcelles, "Religious Coping and Psychological Adjustment to Stress: A Meta-Analysis", *Journal of Clinical Psychology* 61/4 (2005), 461-480; Harold G. Koenig vd., *Handbook of Religion and Health* (New York: Oxford University Press, 2001); Harold G. Koenig - David B. Larson, "Religion and Mental Health: Evidence for an Association", *International Review of Psychiatry* 13/2 (2001), 67-78; Pargament, *The Psychology of Religion and Coping*; Crystal L. Park, "Religion as a Meaning-Making Framework in Coping with Life Stress", *Journal of Social Issues* 61/4 (2005), 707-729; Brian J. Zinnbauer vd., "The Emerging Meanings of Religiousness and Spirituality: Problems and Prospects", *Journal of Personality* 67/6 (1999), 889-919.

78 Ano - Vasconcelles, "Religious Coping and Psychological Adjustment to Stress", 473-474.

79 Park, "Religion as a Meaning-Making Framework in Coping with Life Stress", 722.

80 Usta vd., "Examination of Factors Associated with Earthquake Fear and Coping Strategies Used", 756.

81 Kardaş - Tanhan, "Van Depremini Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Travma Sonrası Stres, Travma Sonrası Büyüme ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi", 12-13; Abdulvahit İmamoğlu - Adem Yavuz, "Üniversite Gençliğinde Dini İnanç ve Umutsuzluk İlişkisi", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/23 (2011), 236-237.

82 Tanhan - Kardaş, "Van Depremini Yaşayan Ortaöğretim Öğrencilerinin Travmadan Etkilenme ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi", 107.

83 Norris vd., "60,000 Disaster Victims Speak: Part I", 220-225.

bireylerin kontrol algısını zayıflatarak umutsuzluk duygularını derinleştirebilir. Deprem yaşayan üniversitelilerle gerçekleştirilen bir başka araştırmada da travma sonrası stres ile umutsuzluk arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.⁸⁴ Diğer taraftan, dini motivasyonun umutsuzluğu olumsuz şekilde yordaması ($\beta = -.224$; $p < .001$), dini inançların bireylerin travmatik olaylarla başa çıkmalarında önemli bir rol oynayabileceğini göstermiştir. Literatürde, dini başa çıkma mekanizmalarının bireylerin stresli durumlara karşı anlam bulmalarını desteklediği ve umutsuzluk gibi olumsuz duyguları azalttığı sıkça belirtilmiştir.⁸⁵ Dini motivasyon, bireylerin yaşamlarına dair daha geniş bir perspektif geliştirmelerine ve olumsuz olayları daha anlamlı bir bağlama oturtmalarına yardımcı olabilir. Ayrıca, dini inançların bireylerin sosyal destek sistemleriyle etkileşimlerini güçlendirebileceği ve bu yolla da umutsuzluk düzeylerini azaltabileceği düşünülmektedir.⁸⁶ Son olarak analiz sonuçları, deprem korkusunun umutsuzluk üzerindeki etkisinin dini motivasyondan daha güçlü olduğunu göstermektedir. Bu durum, travmatik olayların fiziksel ve duygusal etkilerinin, bireyin manevi kaynaklarından daha baskın bir şekilde hissedilebileceğine işaret etmektedir. Ancak dini motivasyonun umutsuzluğu olumsuz şekilde yordaması, bu tür manevi kaynakların bireylerin toparlanma süreçlerindeki işlevi açısından önem arz etmektedir.

6. Sınırlılıklar ve Gelecek Araştırmalar İçin Öneriler

Araştırma konuyla ilgili önemli bulgular ortaya koymuş olmakla birlikte belirli sınırlılıkları ve bu alanda gelecekteki çalışmalara ışık tutabilecek bazı önerileri de beraberinde getirmektedir.

İlk olarak, araştırmanın örnekleme üniversitelilerle sınırlı olduğundan, bulguların farklı yaş gruplarına genellenmesi güçtür. Farklı yaş gruplarında travmatik olaylara yönelik psikolojik tepkiler ve dini motivasyonlar değişkenlik gösterebilir. Gelecekteki çalışmalar, farklı yaş grupları ve sosyoekonomik durum gibi demografik değişkenlerin bu ilişkiler üzerindeki etkilerini inceleyerek daha geniş bir anlayış sağlayabilir.

İkinci olarak, araştırma kesitsel bir tasarıma sahip olduğundan, değişkenler arasındaki ilişkilerin nedenselliği hakkında kesin bir yorum yapmak mümkün değildir. Gelecekte tasarlanabilecek boylamsal çalışmalar deprem korkusu, dindarlık ve umutsuzluğun zaman içinde nasıl değiştiğine dair daha iyi bir fikir sunabilir. Bu tür tasarımlar, değişkenler arasındaki nedensel ilişkiyi değerlendirme imkânı sağlayabilir.

Üçüncü olarak, araştırmada kullanılan ölçekler deprem korkusu, dindarlık ve umutsuzluk gibi çok boyutlu kavramların belirli yönlerini ölçmektedir. Daha derinlemesine nitel çalışmalar, bu kavramların bireylerin deneyimlerinde nasıl şekillendiğini anlamada daha fazla katkı sağlayabilir. Bu çalışmalar, özellikle üniversitelilerin inançlarını nasıl anlamlandırdıkları ve travmatik deneyimlerle nasıl başa çıktıkları konusunda daha zengin veriler sunabilir.

Son olarak bu çalışma, Türkiye'nin kültürel bağlamında gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla, bulgular farklı kültürel ve dini bağlamlarda farklı sonuçlar ortaya koyabilir. Özellikle dini motivasyonun etkilerinin, diğer inanç sistemleri ya da seküler toplumlarda farklı olabileceği düşünülmektedir. Farklı kültürel bağlamlarda yapılacak karşılaştırmalı araştırmalar, dini motivasyonun umutsuzluk, deprem korkusu vb. olgular üzerindeki etkisinin kültürler arasında nasıl farklılaştığını anlamaya yardımcı olabilir.

Sonuç

Bu çalışma, 6 Şubat Kahramanmaraş depremlerini deneyimleyen üniversite öğrencilerinin deprem korkusu, dini motivasyon ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkiyi anlamaya dair kritik bulgular ortaya koymuştur. Ulaşılan sonuçlar, bireylerin psikolojik ve manevi durumlarının, afet

84 Ferhat Kardeş, *Van Depremi Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Travma Sonrası Stres Travma Sonrası Büyüme ve Umutsuzluk Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 36; Kardeş - Tanhan, "Van Depremi Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Travma Sonrası Stres, Travma Sonrası Büyüme ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi", 13.

85 Pargament, *The Psychology of Religion and Coping*, 275-314.

86 Küçükcan - Köse, *Doğal Afetler ve Din*, 133-153.

deneyimlerinden nasıl etkilendiğini göstermektedir. Araştırmada, deprem korkusu ile umutsuzluk arasında olumlu bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu durum, doğal afetlerin bireylerde yalnızca fiziksel tehdit algısı meydana getirmekle kalmayıp, aynı zamanda geleceğe dair karamsarlık, belirsizlik ve çaresizlik hislerini de artırabileceğini göstermektedir. Özellikle travmatik olayların, bireylerin kontrol algısını ve güven duygusunu zedelediği, bu yolla umutsuzluğu tetiklediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, dini motivasyon ile umutsuzluk arasında olumsuz bir ilişki olduğu görülmüştür. Dini inançların, bireylerin travmatik olaylarla başa çıkmalarında anlam bulma, umut geliştirme ve dayanıklılık artırma açısından kritik bir rol oynadığı literatürle uyumlu olarak bu çalışmada da desteklenmiştir. Dini motivasyonu yüksek bireylerin, umutsuzluğu daha düşük yaşadıklarını ifade etmek mümkündür. Araştırmada ayrıca deprem korkusu ile dini motivasyon arasında bir ilişki bulunamamıştır. Bu sonuç, söz konusu örnekleme iki değişkenin birbiriyle ilişkili olmadığına işaret etmektedir. Deprem korkusunun daha çok travmaya maruz kalma deneyimiyle dini motivasyonunsa bireylerin manevi kaynaklarına yönelimiyle şekillendiği anlaşılmaktadır. Yine depremde cinsiyet, evin hasar durumu, genel sağlık durumu ve yakın görülenlerin vefatı gibi faktörlerin deprem korkusu, dini motivasyon ve umutsuzluk değişkenleriyle ilişkisi, depremi deneyimleyen öğrencilerin travma sonrası duygusal ve manevi süreçlerinde farklılaşmalara yol açmaktadır.

Sonuç olarak ulaşılan bulgular, afet sonrası psikolojik müdahalelerde hem travma kaynaklı korkuları ele almayı hem de bireylerin dini ve manevi kaynaklarını güçlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Bilhassa deprem korkusunun umutsuzluk üzerindeki etkisini azaltmaya yönelik psikoterapötik müdahaleler ve dini ya da manevi destek programları, bireylerin toparlanma süreçlerine olumlu katkılar sağlayabilir. Dini motivasyonun umutsuzluğu azaltıcı etkisini göz önünde bulundurarak, manevi rehberlik hizmetlerinin afet sonrası iyileşme süreçlerinde daha etkin bir şekilde kullanılabilceğini söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. *06 Şubat 2023 Pazarcık (Kahramanmaraş) MW 7.7 Elbistan (Kahramanmaraş) MW 7.6 Depremlerine İlişkin Ön Değerlendirme Raporu*. Ankara: AFAD, 09 Şubat 2023. AFAD. <https://deprem.afad.gov.tr/earthquake-reports>
- Aka, Muharrem. "Kahramanmaraş Depremi Sonrası Travmatik Belirtiler, Dini Başa Çıkma ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 28/2 (15 Aralık 2024), 956-977. <https://doi.org/10.18505/cuid.1516317>
- Alataş, Gazi - Çelik, Ayşe. "Afetlerde Manevi Destek Hizmetleri". *Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Disiplinlerarası Araştırmalar*. ed. Orhan Gürsu vd. Ankara: DİB Yayınları, 2021.
- Altunışık, Remzi vd. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 7. Basım, 2012.
- Ano, Gene G. - Vasconcelles, Erin B. "Religious Coping and Psychological Adjustment to Stress: A Meta-Analysis". *Journal of Clinical Psychology* 61/4 (2005), 461-480.
- Başoğlu, Metin vd. "Traumatic Stress Responses in Earthquake Survivors in Turkey". *Journal of Traumatic Stress* 15/4 (2002), 269-276.
- Beck, Aaron T. vd. "The Measurement of Pessimism: The Hopelessness Scale". *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 42/6 (1974), 861-865.
- Bentler, Peter M. "Comparative Fit Indexes in Structural Models". *Psychological Bulletin* 107/2 (1990), 238-246. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.107.2.238>
- Büyüköztürk, Şener vd. *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 29. Basım, 2020.
- Byrne, Barbara M. *Structural Equation Modeling With AMOS*. New York: Routledge, Third Edition, 2016.
- Cengiz, Serkan - Peker, Adem. "Deprem Sonrası Yetişkin Bireylerin Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi". *TRT Akademi* 8/18 (2023), 652-668.
- Coulson, Neil. *Online Research Methods for Psychologists*. New York: Bloomsbury Academic, 2015.
- Creswell, John W. *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. California: SAGE Publications, Fourth Edition, 2014.
- Dizer, Duygu. *Sakarya İlindeki Liseli Ergenlerin 1999 Marmara Depremi Sonrası Travmayı Algılama, Sosyal Destek Sistemleri ve Umutsuzluk Belirtilerinin İncelenmesi*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Duman, Zeki. *Sosyolojik Açından Deprem ve Din Depremlerinin Dini İnanç ve Davranışlar Üzerindeki Etkisi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Durak, Ayşegül - Palabıykoğlu, Refia. "Beck Umutsuzluk Ölçeği Geçerlilik Çalışması". *Kriz Dergisi* 2/2 (1994), 311-319.
- Field, Andy P. *Discovering Statistics Using SPSS*. California: SAGE Publications, Third Edition, 2009.
- Galea, Sandro vd. "The Epidemiology of Post-Traumatic Stress Disorder after Disasters". *Epidemiologic Reviews* 27 (2005), 78-91. <https://doi.org/10.1093/epirev/mxi003>
- George, D. - Mallery, P. *IBM SPSS Statistics 23 Step by Step A Simple Guide and Reference*. New York: Routledge, Fourteenth Edition., 2016.
- Görür, Naci. *Türkiye'de Deprem Az Gittik Uz Gittik*. İstanbul: Doğan Kitap, 3. Basım, 2023.
- Gün Çingü, Tuba - Yazgan, Çağdaş Ümit. "Examination of Risk Perception, Fear and Preparedness of Individuals Experiencing Earthquakes". *Afet ve Risk Dergisi* 5/2 (2022), 656-668.
- Hair, J. F. vd. *Multivariate Data Analysis*. New York: Prentice Hall, Seventh Edition, 2009.
- Hill, P. C. - Hood, Ralph W. *Measures of Religiosity*. Birmingham: Religious Education Press, 1999.
- Hoge, Dean. "A Validated Intrinsic Religious Motivation Scale". *Journal for the Scientific Study of Religion* 11/4 (1972), 369-376.
- Hu, Li-tze - Bentler, Peter M. "Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives". *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal* 6/1 (1999), 1-55.
- Hu, Li-tze - Bentler, Peter M. "Fit Indices in Covariance Structure Modeling: Sensitivity to Underparameterized Model Misspecification". *Psychological Methods* 3/4 (1998), 424-453. <https://doi.org/10.1037/1082-989X.3.4.424>
- İmamoğlu, Abdulvahit - Yavuz, Adem. "Üniversite Gençliğinde Dini İnanç ve Umutsuzluk İlişkisi". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/23 (2011), 205-244.
- İnce, Abdullah vd. "6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerinde Din Hizmetleri: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bağlamında Bir Saha Araştırması". *Eskiyeni* 50 (2023), 683-704.

- Jackson, Dennis L. vd. "Reporting Practices in Confirmatory Factor Analysis: An Overview and Some Recommendations". *Psychological Methods* 14/1 (2009), 6-23.
- Kandilli Rasathanesi. "Depremle İlgili Teknik Bilgiler". *Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırmaları Enstitüsü 1868*. 2025. <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/bilgi/depremedir/index.htm>
- Karabacak Çelik, Aynur. "Deprem Sonrası Travma Belirtileri, Umut ve İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *TRT Akademi* 8/18 (2023), 565-591.
- Karaca, Faruk. "Din Psikolojisinde Metot Sorunu ve Bir Dindarlık Ölçeğinin Türk Toplumuna Standardizasyonu". *EKEV Akademi Dergisi* 3/1 (2001), 187-201.
- Karaca, Faruk. *Ölüm Psikolojisi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar İlkeler Teknikler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 23. Basım, 2012.
- Kardaş, Ferhat. *Van Depremini Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Travma Sonrası Stres Travma Sonrası Büyüme ve Umutsuzluk Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Kardaş, Ferhat - Tanhan, Fuat. "Van Depremini Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Travma Sonrası Stres, Travma Sonrası Büyüme ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi". *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 15/1 (2018), 1-36.
- Kline, Rex B. *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York: Guilford Press, Fifth Edition., 2023.
- Knopoff, Leon. "Self-Organization and the Development of Pattern: Implications for Earthquake Prediction". *Proceedings of the American Philosophical Society* 137/3 (1993), 339-349.
- Koenig, Harold G. vd. *Handbook of Religion and Health*. New York: Oxford University Press, 2001.
- Koenig, Harold G. - Larson, David B. "Religion and Mental Health: Evidence for an Association". *International Review of Psychiatry* 13/2 (2001), 67-78.
- Kowalski, Kathleen M. - Kalayjian, Anie. "Responding to mass emotional trauma: a mental health outreach program for Turkey earthquake victims". *Safety Science* 39/1-2 (2001), 71-81.
- Kula, Naci. "Deprem ve Dini Başa Çıkma". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2002), 234-255.
- Kuloğlu, Neslihan. *Bilgi Verici Psikolojik Danışma ve Didaktik Bilgi Verme Programları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001.
- Küçükcan, Talip - Köse, Ali. *Doğal Afetler ve Din Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme*. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Levy, Matthys - Salvadori, Mario. *Deprem Kuşağı Deprem nedir? Ne Değildir?* çev. Turgut Güner. İstanbul: Doğan Kitap, 2000.
- McKenzie, Dan. "Active Tectonics of the Mediterranean Region". *Geophysical Journal International* 30/2 (1972), 109-185.
- Mertler, Craig A. vd. *Advanced and Multivariate Statistical Methods: Practical Application and Interpretation*. New York: Routledge, Seventh Edition., 2022.
- Morgan, G. A. vd. *IBM SPSS for Introductory Statistics: Use and Interpretation*. New York: Routledge, Fourth Edition, 2011.
- Nalbantoğlu, İsmail vd. "Kahramanmaraş Depremi Sonrasında Depremzedelerin Algıladıkları Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi". *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2024), 63-77.
- Nola, I. A. vd. "Earthquakes – A Historical Review, Environmental and Health Effects, and Health Care Measures". *Arh Hig Rada Toksikol* 64 (2013), 327-337.
- Norris, Fran H. vd. "60,000 Disaster Victims Speak: Part I. An Empirical Review of the Empirical Literature, 1981–2001". *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes* 65/3 (2002), 207-239.
- Norris, Fran H. vd. "60,000 Disaster Victims Speak: Part II. Summary and Implications of the Disaster Mental Health Research". *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes* 65/3 (2002), 240-260.
- Ozdemir, Osman vd. "Relationships Between Posttraumatic Stress Disorder (PTSD), Dissociation, Quality of Life, Hopelessness, and Suicidal Ideation Among Earthquake Survivors". *Psychiatry Research* 228/3 (2015), 598-605.
- Pargament, Kenneth I. *The Psychology of Religion and Coping Theory, Research, Practice*. New York: The Guilford Press, 1997.
- Pargament, Kenneth I. - Park, Crystal L. "In Times of Stress: The Religion-Coping Connection". *The Psychology of Religion: Theoretical Approaches*. ed. B. Spilka - D. N. McIntosh. 43-53. Boulder: Westview Press, 1997.

- Park, Crystal L. "Religion as a Meaning-Making Framework in Coping with Life Stress". *Journal of Social Issues* 61/4 (2005), 707-729.
- Peterson, Christopher - Seligman, Martin E. P. *Character Strengths and Virtues*. New York: Oxford University Press, 2004.
- Prizmić-Larsen, Zvezdana vd. "Fear of COVID-19 and Fear of Earthquake: Multiple Distressing Events and Well-Being in Croatia". *Psychological Reports* 0/0 (2023), 1-22.
- Salcioglu, Ebru vd. "Long-Term Psychological Outcome for Non-Treatment-Seeking Earthquake Survivors in Turkey". *The Journal of Nervous and Mental Disease* 191/3 (2003), 154-160. <https://doi.org/10.1097/01.NMD.0000054931.12291.50>
- Sami, Said. *Travmatik Kayıp (Ölümler) Sonrasında Dini İnanç Sahibi Olan ve Olmayan Bireylerin Ölümüne, Yasa ve Sonrasında Yaşanan Sürece Dair Tutumlarının Karşılaştırılması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Sarı, Tuğba vd. "The Development of the Fear of Earthquake Scale: Validity and Reliability Study in Türkiye after the 2023 Earthquake". *BMC Psychology* 11/1 (2023), 1-10. <https://doi.org/10.1186/s40359-023-01477-9>
- Shaughnessy, John J. vd. *Research Methods in Psychology*. New York: McGraw-Hill, Ninth Edition, 2012.
- Shearer, Peter M. *Introduction to Seismology*. New York: Cambridge University Press, Second Edition., 2009.
- Snyder, C. R. "Hope Theory: Rainbows in the Mind". *Psychological Inquiry* 13/4 (2002), 249-275. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1304_01
- Stein, Seth - Wysession, Michael. *An Introduction to Seismology, Earthquakes, and Earth Structure*. Oxford: Blackwell Publishing, 2003.
- Şahin, Muzaffer - Aydın, Merve Nur. "Covid-19 Korkusu ile Depresyon, Anksiyete ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 26/4 (2022), 381-390.
- Şengör, A. M. C. vd. "The North Anatolian Fault: Anew Look". *Annual Review of Earth and Planetary Sciences* 33/37 (2005), 37-112.
- Tabachnick, Barbara G. - Fidell, Linda S. *Using Multivariate Statistics*. New York: Pearson, Fifth Edition, 2007.
- Tanhan, Fuat - Kardeş, Ferhat. "Van Depremine Yaşayan Ortaöğretim Öğrencilerinin Travmadan Etkilenme ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi". *Sakarya University Journal of Education* 4/1 (2014), 102-115.
- Tozal, Ayşe Betül. *6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerini Yaşayan Genç Kadınlarda Dini Başaçıkma (Malatya Örneği)*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Usta, Galip vd. "Examination of Factors Associated with Earthquake Fear and Coping Strategies Used". *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 15/1 (2024), 746-763.
- Yanardağ, Rauf vd. "6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Merkezli Depremlerin Psiko-Sosyal ve Ekonomik Etkilerinin Keşfedilmesine İlişkin Nitel Bir Çalışma". *Sosyoekonomi* 33/63 (31 Ocak 2025), 551-573. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2025.01.25>
- Zinnbauer, Brian J. vd. "The Emerging Meanings of Religiousness and Spirituality: Problems and Prospects". *Journal of Personality* 67/6 (1999), 889-919.

Makale Bilgi Formu

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Etik Kurul Onayı: "Dindarlık ve Deprem Korkusu İlişkisinde Umutsuzluğun Aracı Rolü" isimli çalışma İnönü Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 27.05.2024 tarihinde görüşülmüş ve 12 no'lu karar ile uygunluğuna karar verilmiştir.

İntihal Beyanı: Bu makale *iThenticate* tarafından taranmıştır.